

Een vroeg 17^{de}-eeuws wapenboekje met bijna 2000 wapens

Pieter Donche

IN HET HERALDISCH FONDS (Rijksarchief Brussel) vonden we onder nr. 208 een wapenboekje, weliswaar van een eerder klein formaat (ongeveer 15b x 18,5h cm) maar wel met een erg groot aantal fraai getekende wapens. (Zie de afbeelding hiernaast en in de tekst.)

Het boekje is een convoluut van twee handschriften, duidelijk door dezelfde persoon gemaakt. Ze zijn dan ook elk apart genummerd en wel telkens volgens *bladzijden* (niet volgens bladen (= twee bladzijden, folionummering)). We hebben het hierna over een eerste en tweede *deel*.

- Het **eerste deel** begint met bladzijdenummer 2. De samensteller hield er blijkbaar een wat eigenzinnige manier van nummeren op na want na bladzijde 109 treffen we bladzijdenummers “1010” tot “1037” aan, alsof voor hem “10” een symbool was voor ‘honderd’: *honderdentien* schreef hij als “1010”, enz. ... Daarna volgen enkele blanco bladen van ander zwaardere papier en dan op 42 ongenummerde bladzijden van hetzelfde zwaardere papier, geschreven in een 18^{de}-eeuws geschrift, een naamindex in twee kolommen.

- Het **tweede deel** begint eveneens op een blz. 2 en loopt tot bladzijdenummer 71, gevolgd door nog twee bladen maar met de tekeningen en tekst in een duidelijk andere tekenstijl en in 18^{de}-eeuws geschrift. Hierna volgt opnieuw op 21 ongenummerde bladzijden van het al eerder tegengekomen zwaardere papier, weer in 18^{de}-eeuws geschrift, een naamindex in twee kolommen. En daarna nog eens dezelfde naamtafel maar in 17^{de}-eeuws, wat slordig geschrift en op het lichtere papier (allicht de originele naamtafel).

We maakten een snelle schatting van het aantal namen vermeld in de naamindices: voor deel 1 kwamen we uit op ongeveer 1.260 namen, voor deel 2 op ongeveer 500. Samen toch een niet onaardig aantal van bijna 2.000.

Titelbladen voor beide delen zijn er niet. Het is ook de vraag of er op de oorspronkelijke bladzijden 1 van beide delen überhaupt wel een titel was geschreven. Het wapenboekje lijkt ons vooral een persoonlijk aantekenboek te zijn geweest dat daarom niet noodzakelijk een titelblad behoefde.

Datering, plaats van samenstelling en moedertaal van de samensteller

Het boekje lijkt te dateren van het tweede kwart van de 17^{de} eeuw. We vinden immers volgende (zeldzame) vermeldingen van jaartallen:

- ☛ dl. 1, blz. 3: op deze bladzijde werden twee grafstenen nagetekend, daarin wordt het jaartal 1628 vermeld;
- ☛ dl. 1, blz. 69: onderaan leest men een overlijdensdatum *obyt 20 octob. 1633*;
- ☛ dl. 1, blz. “1012”: deze bladzijde is gewijd aan één enkel wapen met veel tekst eronder over de familie *Rusticus, de Rusticy*, in de tekst is het laatst vermelde jaartal 1624;
- ☛ dl. 1, blz. “1013”: bij de wapen van acht geestelijken (vaak bisschoppen) wordt bij zes het jaartal 1629 vermeld, bv. bij de laatste: ... *anno 1629 ab Urbano papa octavo*;
- ☛ dl. 1, blz. “1014”: hier staat bovenaan de opmerking: *dese naer volghende wapens hebbe ick uut de eyghen segels geteeckent tot Broomans (?) an° 1629*;
- ☛ dl. 1, blz. “1016”: bij de wapens van twee geestelijken wordt vermeld: *Henricus Meulemans prepositus in Audenbergensis 17 octob. 1628 / reverend D. Petrus Ponet episcopus S Audomari sacre 21 May 1628*;
- ☛ dl. 1, blz. “1021”: onderaan wordt vermeld: *de Marselaer ch(eva)l(ie)r sig(neu)r de Percq, Elewijt, ... (nog acht heerlijkheden), bourgm^{er} de cette ville de Bruxelles a° 1630*;
- ☛ dl. 1, blz. “1023”: bij het wapen van Maximiliaan Villain de Gand, bisschop van Doornik: *D. Maximilianus Villane de Gandavo episcop. Tournacensis 1631 vigilate et ovate*;
- ☛ dl. 2, blz. 2: dit blad bevat in een ovaal o.a. de tekst: *Nobilis ducatus BRABANTIAE. 1627 19 martij*;
- ☛ dl. 2, blz. 4: bevat tekeningen van de wapens van de aartshertogen van Oostenrijk met ook voor- en keerzijdes van een aantal munten waarvan één het jaartal 1625 toont;
- ☛ dl. 2, blz. 7: een overlijdensdatum *9 decem. 1626* wordt vermeld;
- ☛ dl. 2, blz. 31: bovenaan: *dit sijn de 8 quartieren van mijn heer Sterck met sijn huijsvr. Hij sterf den 11 februarij 1615 à Bruxelles*;
- ☛ dl. 2, blz. 33: bovenaan: *cy desous sont les 32 quartiers de messir Adrian de Beer, esc.(uier), s(eigneur)r de Meulenbeque et de Cauborne alié avecq dame Agnes d'Auberm(ont) ... obyt le 2 de december 1627 à Brusselle*.

Het jaartal 1629 (in 1,»1014») is een wel zeer expliciete vermelding van het jaar waarin de samensteller een aantekening maakte. 1630 (1,»1021») wordt ook nog vermeld bij de toenmalige burgemeester van Brussel. En gezien ook

nog 1631 (1,»1023») vermeld wordt bij de bisschop van Doornik en in een lijst van pausen (1,»1017», zie verder) de laatst vermelde Urbanus VIII is (paus van 1623 tot zijn overlijden in 1644) en ook 1633 (1, 69) moeten we het boekje dus dateren als van uit het (begin van het) tweede kwart van de 17^{de} eeuw¹.

We hebben de indruk dat de samensteller van het wapenboekje in Brussel actief was: hij heeft het eenmaal expliciet over de burgemeester van deze stad Brussel (1,»1021»): *de Marselaer ... bourgm^{er} de cette ville de Bruxelles a^o 1630*. Dat er ook een lijst in staat van de tien wijken van de stad Brussel met telkens vier (hoofd?)straten (zie verder) wijst ook al in die richting.

Hoewel, zoals gebruikelijk in 17^{de}- of 18^{de}-eeuwse historische, genealogische of heraldische handschriften overwegend de Franse taal wordt gebruikt (voor blazoeneringen zelfs uitsluitend), zijn opmerkingen van meer praktische aard vaak in het Nederlands, wat erop wijst dat de samensteller in deze taal dacht. Zo lezen we:

☛ dl. 1, blz. 2: bij een tekening van zeven wapens en twee grafschriften: *de 7 edele geslachte van Loven;*

☛ dl. 1, blz. 75: bij een wapen Claerhout staat bij het helmteken dat een pater voorstelt, nog nader gepreciseerd: *met een paternoster en een boeck in de hant* (een ander voorbeeld, voor een helmteken van drie gouden korenhalmen, is: *coren aderen or* (or als blazoenering van het metaal goud is wel in het Frans));

☛ dl. 1, blz. 92: bovenste rij, wapen Rombouts: *1515 uut een out gelas* (uit een oud glasraam);

☛ dl. 2, blz. 2: in een cartouche staat de tekst: *Dit sijn de wapenen van Brabant met alle de besloten steden tot de dertich toe met oock die vijf eisofficiers des hertogh van Brabant;*

☛ dl. 2, blz. 3: in een cartouche: *Dit sijn de wapenen van de besloten steden in dat edel graefschap van Vlaenderen den getalle van 38² toe.*

De samensteller een wapenheraut?

De samensteller maakt zichzelf nergens bekend. Hij was mogelijk een wapenheraut: in zijn eerste deel bevatte de bladzijden 4 tot 23 tal van tekeningen van schilden met slechts één herautstuk, gerangschikt per soort en daarbinnen volgens hun plaatsing in het veld: bv. wat betreft kruisen: ankerkruis, gewoon kruis, schuinkruis, gekarteld schuinkruis; voor schildverdelingen: gedwarsbalkt van 5 stukken, schuimbalk, enkele dwarsbalk, schildhoofd, keper, geschaakte dwarsbalk, gevierendeeld, gepaald, hartschild, drie schildjes, verkort gedwarsbalkt, geschuinkruist geschaakt, geruit, enz... en telkens herhaald in verschillende kleurcombinaties. Wanneer hij een familie of families



20190423_134821: (dl. 1, blzn. 1013-1024) kerkelijke wapens.

kende die toevallig een dergelijk eenvoudig wapen in de juiste kleurcombinatie voerde(n) staan de naam of namen eronder geschreven.

Vanaf blz. 26 tot 102 vinden we vooral 'gewone' (d.w.z. niet-meer-zeer-eenvoudige) wapens met telkens de familienaam eronder. Ze lijken geen bepaalde indeling te volgen. Ze zijn getekend, eerst in vier rijen van vijf wapens per bladzijde, op blz. 41 tot 48 in drie rijen van drie wapens, op blz. 50 tot 99 in vier rijen van zes wapens, op blz. 101 en 102 in twee kolommen met acht wapens.

Vanaf blz. 103 tot 105 vinden we weer tekeningen van schildverdelingen met de precieze heraldische term van de verdeling erboven.

Voor blz. 106 tot 109 zijn het weer 'echte' wapens in vier rijen van vijf wapens (op blz. 106 en 107 resp. wapens van graven en de 12 pairs van Frankrijk).

Van blz. «1010» tot «1011»: terug tekeningen van zeer eenvoudige wapens met één bepaald soort herautstuk met de correcte heraldische term erbij, zoals bv. *potence*, *croix pattée*, *fretté*, *face eschiquetté*, *chevron*, *dhermines ... chief*, *saultoir ...*

Vanaf blz. «1016» tot blz. «1024» vinden we vooral wapens van geestelijken (met boven het wapen een mijter of prelaatshoed met kwasten), op blz. «1017» een chronologische lijst van de pausen, de laatst vermelde is Urbanus VIII (1623 - 1644).

In de resterende bladzijden van deel 1 vinden we een allegaartje: zoals bv. een lijst *hier volgen de thien wijken der stad van Brussel*: een lijst met persoons-

namen en telkens vier straten; 35 soorten helmtekens; wapens van landen, steden en streken.

In deel 2 treffen we geen ander ‘didactisch’ materiaal voor wapenherauten aan.

Blz. 2 gaat over het ‘edele’ hertogdom Brabant met, binnen een ovaal een groot wapen Brabant omringd door de wapens *Loven, Brussel, Hantwerpen, Tshertogenbosch* en buiten de ovaal nog omringd door 31 klein getekende wapens van de besloten steden en de wapens van *die vijf eisofficiers des hertogh van Brabant*.

Blz. 3 bevat iets gelijkaardigs voor het graafschap Vlaanderen: centraal het wapen Vlaanderen met errond de vier wapens *Ghendt, Brugghe, Ypere, le Vrije* (de zgn. Vier Leden van Vlaanderen) en daaromheen 41 wapens van steden.

Blz. 4 is dan weer gewijd aan *de vier quaertieren van hertoch Jan den i* (van Brabant).

Op blz. 5 en 6: wapens van aartshertogen en graven, op blz. 7 tot 9: Duitse landsvorsten.

Van blz. 10 tot 72 worden terug talrijke wapens met hun helmteken gegeven a rato van vijf rijen van vijf wapens per bladzijde, vier rijen van vijf wapens of drie rijen van vier wapens. Soms gaat het om kwartierschilden: bv. blz. 20: *hier volgen de 64 kwartieren van(den) graeff van Salm*; blz. 31: *dit sijn de 8 quartieren van mijn heer Sterck*; blz. 33: *cy desous sont les 32 quartiers de messir Adrian de Beer, esc., sr de Meulenbeque et de Cauborne alié avecq dame Agnes d'Auberm(ont)*

De laatste bladzijden, 72 en 73 zijn in een andere tekenstijl en ander 18^{de}-eeuws geschrift (zie verder).

Wie precies de samensteller is, is niet meteen duidelijk. Over de wapenherauten in de 17^{de} eeuw bestaat er geen uitgebreide prosopografie³. Wapenheraut A.F. Jaerens (1684-1750) publiceerde in 1726 een lijst voor diverse provincies van de Nederlanden⁴. Voor deze van Brabant actief in de eerste helft van de 17^{de} eeuw zien we daar vermeld:

- ♣ Joos van Becberghe⁵ benoemd op 6 maart, eedaflegging op 19 juni 1578⁶ (hij deed afstand van zijn ambt van wapenkoning op 28 maart 1628);
- ♣ zijn zoon Jeroen van Becberghe, benoemd op 10 mei 1610;
- ♣ Pierre-Albert de Launay, benoemd op 24 januari 1639 tot wapenheraut-persevant⁷ en op 21 mei 1639 tot wapenkoning Brabant na het overlijden van Jeroen van Becberghe;

☛ Robert Dandelot (†1680), eerst notaris, werd op 2 april 1639 benoemd tot wapenheraut-persevant en begin 1645 benoemd tot wapenheraut (in (hevige) concurrentie met Pierre-Albert de Launay).

Van Joos van Becberghe zijn meerdere handschriften of losse stukken bewaard en zijn geschrift (dat nog zeer 16^{de}-eeuws oogt) en tekenstijl wijken af van deze van het wapenboekje⁸. Ook het geschrift en de tekenstijl van zijn zoon Jeroen, die we o.a. aantreffen in latere aanvullingen in een handschrift van zijn vader en die goed op diens geschrift en tekenstijl gelijken is niet te vereenzelvigen met het (kleinere en rondere) geschrift en de tekenstijl in dit wapenboekje⁹.

Pierre-Albert de Launay (°15 november 1611 – †1694), lijkt niet alleen te jong, maar zijn grote humanistisch cursieve geschrift is helemaal niet dit van het wapenboekje. Van Robert Dandelot (overleden te Brussel St.-Gorik, 1680¹⁰) vonden we twaalf brieven door hem geschreven tussen 1634 en 1644 maar het geschrift stemt helemaal niet overeen¹¹.

Hiermee vallen alle gekende Brabantse wapenherauten uit de eerste helft van de 17^{de} eeuw uit de boot als kandidaten.

De samensteller, een heraldisch schilder?

Op de rug van de bleekbruine lederen band van het wapenboekje staat gedrukt: ARMORIAL – BRITSELIU COLECTANEA M.S. Deze band dateert van na 1991, toen werd immers een grote restauratiecampagne van de banden van het Heraldisch Fonds gestart. Maar gezien die rugtitel ook al vermeld wordt in de omschrijving in de getypte catalogus van het Heraldisch Fonds uit 1940, zal de rug van de vorige band ook wel dezelfde opdruk gehad hebben.

Britselii

‘Britselii’ is zeer vermoedelijk de verbogen vorm van *Britselius*, zelf de verlatijnste naam van de (zeldzame) Zuidnederlandse familienaam *Britseels*. Begin 1674 werd een *Antoine Britselius*, heraldisch schilder te Brussel, door de Raad van Brabant opgeroepen als getuige in het proces tegen de meester-vervalser Jean de Launay¹². Deze laatste had zichzelf een vervalste titel van baron van het Heilig Roomse Rijk toegekend en de patentbrief op velijn had hij laten schilderen door Antoine Britselius¹³. Antoon Britselius vinden we ook als tekenaar voor de illustraties (gegraveerd door Jean Troyen) in het plaatwerk van DENIS WATERLOOS, *Généalogie des ducs de Brabant, avec leurs portraits, depuis Pépin de Landen jusqu'à Charles II, accompagnée des armes des villes et franchises de la province, des évêques, des abbayes, des nobles titrés*, Brussel, 1668¹⁴.



20190423_135512: (dl. 2, blzn. 5-6): wapens van aartshertogen van Oostenrijk en hertogen en graven.

Antoon Britseels uit Brussel staat ingeschreven op 21 april 1649 als lid van de Brusselse gilde der schilders en wordt er genoemd, zoon van Philippe¹⁵. In de inschrijvingslijst van deze gilde vinden we ook een Philippe Britseels bij wie resp. in 1611 een schilder uit Blois (Frankrijk) die zich op 13 oktober 1611 had ingeschreven en in 1618 nog een andere schilder uit Brussel die zich op 10 december 1618 had ingeschreven¹⁶. Zij waren allicht leerlingen van Philip Britseels. 1611 en 1618 is enkele decennia voor Antoon Britseels die we in 1649 en 1674 aantreffen, Antoon was zeker zoon van een Philippe, dus zeer waarschijnlijk is hij ook de Philippe Britseels, meester van die twee leerlingen.

We vonden ook een Jan Britseels die stadsschilder van Leuven was: in 1605 werkte hij met andere schilders aan de wagens en andere objecten van de Ommegang van Leuven¹⁷. In 1606 werd hij betaald door de kerk van Weze-maal voor een Christusafbeelding¹⁸. Een naam Britseels is in het Brabantse schildersmilieu dus duidelijk aanwezig. Te Leuven vinden we nog andere naamgenoten in de eerste helft van de 17^{de} eeuw: een Jan Britseels, geboren te Leuven in 1582, werd pater-jezuïet en overleed te Rome in 1634¹⁹. Een Petrus Britselius was kanunnik van de Leuvense St.-Jacobskerk en president van het College op 11 juli 1638²⁰. In de parochie Leuven St.-Kwinten vinden we twee Britseels aldaar begraven: Carolus Britseels op 29 december 1626 en Joannes Britselius op 13 januari 1641, deze laatste werd vernoemd als *rentmeester in*

't Collegie Atrebatensis.

De samensteller van het boekje is iemand uit de eerste helft van de 17^{de} eeuw die er zeker aan werkte in 1629 (zie *hoger*). Als de samensteller een Britseels is, dan komt Antonius iets te laat, want hij wordt geciteerd in 1649 en 1674 en dat laatste jaar is toch 45 jaar na 1629. Zijn vader Philippe, een generatie eerder, lijkt wel een geknipte kandidaat-samensteller.

We vinden te Brussel een Philippus Britseels, die zich in januari 1613 verloofde met Catharina Peeters (uit Brussel St.-Goedele). Hij was enkele jaren tevoren, in 1607 poorter van Brussel geworden. In zijn inschrijving in het poortersboek werd opgetekend dat hij geboren was te *Hever* nabij Leuven (allicht Heverlee)²¹. Van hem werden in de O.L.V.-ter-Kapellekerk volgende kinderen gedoopt: 7 november 1615: Joannes (peter: Jan Britseels, meter: Mevrouw Margriete van Gisbetsi); 8 december 1619: Petrus (peter: Joannes Bierens, meter: Isabella Schets van Grobbendonc)²²; 5 april 1622: Antonius (peter: Antonius Sallarts, meter: Joanna Dingsens). De peter van zijn eerste zoon is Jan Britseels (de Leuvense stadsschilder?)²³ Zijn derde zoon is dan allicht de al hoger genoemde Antonius Britselius. In de begraafregisters van de Brusselse O.L.V.-ter-Kapellekerk vinden we geen Britseels maar in de nabije St.-Michiels en St.-Goedele parochie vinden we Philippe *Brisseels*, begraven op 14 september 1636²⁴. Die overlijdensdatum past goed bij het meest recente jaartal vermeld in het wapenboekje, 1633.

Voor een heraldisch schilder is een handschrift met bijna 2000 goed getekende wapenschilden natuurlijk erg waardevol. Maar is een Britseels ook echt de samensteller van dit wapenboek? Of is een Britseels iemand die over een lange periode een verzameling handschriften opbouwde, verworven uit aankopen? Die vraag brengt ons tot de term *Col(l)ectanea*.

Colectanea

Dient men onder *Col(l)ectanea* te begrijpen: ofwel, een verzameling van *fysieke voorwerpen*, zoals handschriften, boeken of andere voorwerpen, die men niet zelf heeft geschreven/vervaardigd, ofwel een verzameling van *gegevens* die men zelf opgetekend, opgezocht, overgeschreven heeft en neergepend in (een) eigen samengesteld(e) handschrift(en)?

Vergelijken we met enkele andere «collectanea»: met de benaming *Collectanea Bollandiana* (Kon. Bibliotheek Brussel) verwijst men naar een verzameling archiefdocumenten bestaande uit handgeschreven kopieën, brieven, stukken uit gedrukte boeken, prenten en tekeningen in de 17^{de} eeuw bijeen-

gebracht door de Bollandisten, ijverige specialisten in de hagiografie (heiligenlevens). Met de benaming *Collectanea Adriani* (KU Leuven) verwijst men naar een handschrift dat bestaat uit vier bundels met notities, met belangrijke informatie over de inquisitie te Leuven (genoemd naar Adriaan van Utrecht, de latere paus Adrianus VI, die van 1478 tot 1515 verbonden was aan de universiteit van Leuven). Dit zijn voorbeelden van verzamelingen van gegevens uit vele bronnen die voor de studie van een bepaald onderwerp waardevol zijn.

Dit lijkt ook van toepassing op het wapenboekje: de aantekeningen dienen alle de studie van de heraldiek en omvatten zowel ‘theorie’ van de heraldiek als een heraldische ‘databank’ met massa’s familiewapens gevonden in kwartierschilden op grafstenen en andere niet nader genoemde bronnen, kerkelijke heraldiek, heraldiek van prinsen, hertogen en graven uit binnen- en buitenland, allerlei soorten vormen van helmtekens, enz. ...

In de twee genoemde ‘collectanea’ verwijst *Bollandiana* en *Adriani* naar de onderzoeker(s) over een bepaald onderwerp, dus zou hier naar analogie *Britselii* naar de onderzoeker (de verzamelaar van gegevens) verwijzen, die deze aan het papier van zijn handschrift toevertrouwde en niet naar een (gefortuneerde) verzamelaar van bv. schilderijen of andere kunstvoorwerpen (maar die zelf niets te maken heeft gehad met de vervaardiging van de voorwerpen in zijn collectie).

Een ander document vinden dat zeker door Philippus Britseels geschreven is zou, door een vergelijking van het geschrift uitsluitel kunnen geven over de identiteit van de samensteller van het wapenboekje. Maar dit is natuurlijk eenvoudiger gezegd dan gevonden!

Na veel speurwerk lazen we iets hoopgevends: een artikel uit 1903 vermeldde dat een Philippus Britseel zijn eigendomsmerk met een jaartal 1604 had aangebracht in een religieus boekje, gedrukt te Leuven in 1572. De huidige bewaarplaats van het boekje konden we terugvinden: het is thans in de universiteitsbibliotheek van Gent. Maar helaas bleek, na raadpleging ter plaatse, dit eigendomsmerk (*PHILLIPVS BRITSEEL*) getekend te zijn in grote gele Romeinse kapitalen in een gekleurde cartouche, dus niet in een lopend geschrift, wat een vergelijking met het lopende geschrift in het wapenboekje onmogelijk maakt²⁵. Het toont wel aan dat deze Philippus Britseel een grafisch kunstenaar was: de platen in het drukwerkje zijn alle zeer mooi ingekleurd, van nieuwe hoofdstukken werd de eerste hoofdletter in kleur gezet, lege ruimtes na het einde van tekstparagrafen werden opgevuld met gekleur-

de tierlantijntjes, teksten onderstreept in rood of blauw, eindigend in krullen en alle bladspiegels werden gevat in een rode kaderstreep. Echt iets wat men kan verwachten van een heraldisch schilder.

Zonder dat echt een 'smoking gun' gevonden is, menen we toch dat we het wapenboekje met grote graad van waarschijnlijkheid kunnen associëren met *Philippus Britseel*, geboren te Hever(lee) bij Leuven, poorter geworden van Brussel in 1607, werkzaam te Brussel in de O.L.V.-ter-Kapelleparochie maar overleden in de nabije St.-Michiels en St.-Goedeleparochie in 1636.

Deel van het Heraldisch Fonds

In deel 1 op blz. 64 vinden we op de tweede rij een wapen met eronder de naam *Jaerens*, dat in een andere stijl getekend is en met de naam geschreven in een 18^{de}-eeuws geschrift (zoals ook de wapens en namen van de derde rij). Ook in deel 2 op blz. 71 vinden we eerst een aantal wapens nog steeds getekend in de stijl van het hele handschrift maar het laatste wapen op die bladzijde ook weer in die andere tekenstijl met daaronder, in het 18^{de}-eeuws geschrift: *Jaerens chlr* [*Jaerens chevalier*]. Diezelfde tekenstijl en hetzelfde geschrift treft men ook nog aan op blz. 72 en *folio* 73²⁶. Allicht zijn het toevoegingen gemaakt door een latere bezitter van het boekje²⁷.

Bij een naam *Jaerens* denken we natuurlijk meteen aan de familie Jaerens waarvan vijf leden wapenheraut of eerste-luitenant-wapenkoning van de Heraldische Kamer zijn geweest²⁸. Het tweede lid van de familie (zelf vader van drie andere leden), wapenheraut André-François Jaerens (Brussel, °14 mei 1684, †Brussel, 2 maart 1750, actief in de Heraldische Kamer van 1710 tot 1740) had zelf een grote verzameling van 125 volumes genealogische en heraldische handschriften. En hij was inderdaad ridder (*chevalier*) geworden bij patentbrieven van 2 juni 1734²⁹. Hij was gehuwd met een dochter van de eerste luitenant-wapenkoning Joseph van den Leene (1654-1742) en woonde bij zijn schoonvader boven de grote zaal van het Koudenburgpaleis, ter plekke waar de Heraldische Kamer haar lokaal had. Na de brand van dit paleis in 1731 woonde hij ook bij zijn schoonvader bij diens volgende verblijfplaatsen te Brussel in de Wolstraat en de Lombardstraat.

De verzameling van André François Jaerens werd geërfd door zijn tweede zoon André-François-Joseph Jaerens (1713-1770). Hij verhoogde de verzameling nog aanmerkelijk. Na zijn overlijden werd zijn verzameling geërfd door zijn jongere broer (en vijfde zoon van hun vader) Joseph-Antoine-Albert Jaerens (1722-1782). Na diens overlijden was hun broer Barthélémy-Joseph Jaerens (derde zoon van hun vader) (1717-ca. 1802) in het testament van Jo-

20190514_144110: (dl. 2, blz. 2) wapens
m.b.t. het hertogdom Brabant.

séph-Antoine-Albert als erfgenaam van de verzameling aangeduid. Maar de Privé-Raad en de Heraldische Kamer verzetten zich tegen deze regeling voor de Raad van Brabant en na een minnelijke schikking van 7 november 1782 ging de verzameling, op een 30-tal handschriften na, naar de Heraldische Kamer.

Vermoedelijk kwam toen het wapenboekje in de verzameling van de Heraldische Kamer³⁰.



Eindnoten

¹ Op blz. 90 van deel 1 leest men nog wel een overlijdensdatum 2 d'Aoust 1649, maar dit is waarschijnlijk een latere toevoeging, want is geschreven in een meer humanistisch cursief schrift.

² Hij telt wel verkeerd: er staan nl. 41 wapens (hij vergat blijkbaar een rij van drie wapens uit de middengroep mee te tellen).

³ Voor de 18^{de} eeuw wel: L. DUERLOO, 'Qui était qui à la Chambre Héraldique au XVIII^e siècle?', in: *Le Parchemin*, n° 256 (juli-augustus 1988), pp. 218-256. Voor de periodes ervoor kan men raadplegen: ALPH. C.A. O'KELLY, 'Notices biographiques inédites sur quelques anciens hérauts d'armes des Pays-Bas', in: *Le Héraut d'armes. Revue internationale d'histoire et d'archéologie héraldique*, T. III, Brussel, 1870-1873, pp. 319-330.

⁴ A.F. JAERENS, 'Une dissertation sur les rois, hérauts et poursuivants d'armes', in: C. BUTKENS, *Trophées tant sacrés que profanes du duché de Brabant, supplément 2*, Den Haag, 1726, pp. 359-380 en XIII-XVII.

⁵ Voor een genealogie, zie L. LINDEMANS, 'Genealogie van Beckberghen', in: *L'Intermédiaire des généalogistes*, nr. 362 (maart-april 2006), pp. 57-61 die drie wapenherauten en twee heraldische schilders vermeldt. (Men kan zich wel vragen stellen over de kritische benadering van de bronnen op basis waarin deze genealogie is opgesteld: zo wordt Jeroen van Beberghen er wapenheraut van Brabant genoemd op 20 mei 1577 en overleden op 13 januari 1662. Als hij al wapenheraut was in 1577 dan was hij dan minstens 20 jaar oud, dus geboren 1557 of eerder en dan zou hij 105 jaar of meer geleefd hebben, wat totaal onwaarschijnlijk is. JOSEPH VAN DEN LEENE, *Le théâtre de la noblesse de Brabant*, Luik, 1705 vermeldt hem als overleden in 1639, wat klopt ge-

zien Pierre de Launay benoemd werd in 1639 en wel in vervanging van de overleden Jeroen van Becberghe.)

⁶ Een kopie van zijn benoemingsbrief tot wapenkoning staat op f° 137v van een van zijn handschriften *Eschevins de Bruxelles et Tournoys* (Stadsarchief Brussel, Historisch Archief, nr. 3557), zie M. DAMEN, 'Toernooi en heraldiek: Wapenboeken als het schriftelijk geheugen van de laatmiddeleeuwse adel', in: M. HOGENBIRK, & L. KUIJTER (Eds.), *Schriftgeheimen: Opstellen over schrift en schriftcultuur*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2017, p. 330, noot 14.

⁷ 'aspirant-wapenheraut' was de eerste graad in de hiërarchie, daarna volgden de graden *wapenheraut* (meestal na zeven jaar *persevant* geweest te zijn) en *wapenkoning* (bijgenaamd naar de provincie waarvoor men bevoegd was, zoals Vlaanderen, Brabant, Henegouwen, Limburg, Namen, Artesië, ...). In de Nederlanden werd evenwel weinig onderscheid gemaakt tussen wapenkoningen en wapenherauten. Het hoofd van de Heraldische Kamer der Nederlanden was de *Eerste Wapenkoning* (bijgenaamd 'Toison d'Or'). In de praktijk was een plaatsvervanger, de luitenant-eerste-wapenkoning het hoofd van de Heraldische Kamer, omdat de Eerste Wapenkoning meestal aan het hof verbleef (in Spanje of Oostenrijk) (E. WARLOP, *Heraldiek*, Brussel: Alg. Rijksarchief, 1985, pp. 168-173).

⁸ Bv. ARA, HF 110, f° 136: een kwartierstaat met wapenschilden door hem getekend en geschreven en met een ondertekende attestatie: *Cest extract a este fait au mois d'augoust par moy Josse de Becberghe peintre et Roy d'armes dict Brabant demourant en ceste ville en tesmoing de ce j'ai soubsignee de mon seing manuel* [getekend] *Josse de Becberghe* (zie ook in hetzelfde register, f° 38 (1603), 80 (1606), 204, 208 (maart 1596, met handtekening), 375 (1607, met handtekening)).

⁹ Stadsarchief Brussel, MS 3357 (*Echevins de Bruxelles et tournoys*) is een handschrift van Joos van Becberghe uit 1578 met aanvullingen door zijn zoon Jeroen op f° 1r (detailaanvullingen bij een lijst), f° 99v-100r (tekst en tekeningen van wapenschilden), f° 175v (tekst door hem ondertekend), f° 173, f° 178v-179r (nieuwe patentbrieven voor zijn aanstelling tot wapenheraut na het ontslag van zijn vader in 1628) (zie ook beschrijving in CH. PERGAMENI, *Les archives historiques de la ville de Bruxelles, notices et inventaires*, Brussel, s.d. [na 1942], pp. 5-7).

¹⁰ Over hem zie: F.V. GOETHALS, *Dictionnaire généalogique et héraldique ...*, T. I, Brussel, 1849, I, pp. 36-37.

¹¹ ARA, Archief de Merode Westerloo. I. Persoonlijke familiepapieren (I 571) nrs. 7530 en 9301. Zijn geschrift varieert soms wat in de verschillende brieven: soms een wat hoekig 17^{de}-eeuws geschrift, dan weer een meer lopende versie of ook soms een bijna humanistisch cursief schrift.

¹² Over hem en zijn broer, zie P.A. DONCHE, 'Pierre-Albert en Jean de Launay, meester-vervalers in de 17^{de} eeuw te Brussel en Doornik', in: *Vlaamse Stam*, 55 (2019), nr. 2, pp. 217 e.v.

¹³ L. GALESLOOT, *Pierre-Albert et Jean de Launay, hérauts d'armes du Duché de Brabant. Histoire de leurs procès (1643-1687)*, Brussel, 1866, pp. 58 en 59. De patentbrief

op beschilderd perkament is nog bewaard in Rijsel, Bibl. Municipale, ms. Godefroy, 323, stuk 104. Waarschijnlijk heeft dezelfde Britselius daarna ook nog het ex libris van Jean de Launay gemaakt dat zeer gelijkend is (C^{te} P. DE VILLERMONT, 'L'ex-libris de Jean de Launay', in: *Archives de la Société française des collectionneurs d'ex-libris* ..., Paris, 5 (1894), p. 100-103).

¹⁴ AD. SIRET, 'Britselius (Antoine), dessinateur flamand', in: *Biographie Nationale*, vol. 3, Brussel, 1872, kol. 72; *Bibliotheca Hulthemiana ou Catalogue Méthodique de la riche et précieuse collection de livres et de manuscrits, délaissés par M. Ch. Van Hulthem*, vol. 5, Gent, 1887, p. 115, nr. 31065. Bij dit exemplaar van het zeer zeldzame plaatwerk vermeldt Van Hulthem er nog bij dat het druksel werd goedgekeurd door Pierre Albert de Launay, genealoog, eerste-wapenkoning van de provincie Brabant. Exemplaar van dit plaatwerk in KBR, Fonds Goethals, boeken, nr. 1382 (twee bladen in folio).

¹⁵ A. PINCHART, 'La Corporation des peintres de Bruxelles. Liste des maîtres et des apprentis de 1599 à 1784', in: *Messenger des sciences historiques*, Gent, 1878, p. 319: *Antoine Britseels (fils de Philippe), de Bruxelles*.

¹⁶ A. PINCHART, 'La Corporation des peintres de Bruxelles ...', pp. 303 en 311.

¹⁷ E. VAN EVEN, 'Monographie de l'ancienne école de peinture de Louvain, XIV', in: *Messenger des sciences historiques*, volume 1869, pp. 277-341, i.h.b. p. 321, die in voetnoot een weesakte citeert van 13 maart 1596 te Leuven voor de minderjarige kinderen van zijn overleden broer Pieter, gehuwd met Emerentia van Eersel, en waarbij ook nog hun zuster Margareta Britseels vermeld wordt, allen drie kinderen van Jan Britseels en Cornelia Waelravens: *Eene scheidinge en deylinge, bij keuse, tusschen Mr Janne Eerssel en Carel Waelravens, als tuteurs en mombours der onbejaerde kinderen wylen Peeter Britseels, daer moeder af was Emerentia van Eersel, ten eenre; Janne Britseels, brueder der voirc. wylen Peeters, ter andere, ende Margriete Britseels, suster der voirc. gebroederen Britseels, ter derdere syden, alle kinderen en kintskinderen van wylen Janne Britssels, en van Cornelia Waelraven, wylen geheyschen als sy leefden.* – Huys in de Wyngaertstrate, etc...

¹⁸ E. VAN EVEN, *L'ancienne école de peinture de Louvain*, Brussel, Leuven, 1870, p. 434; zie ook: J. CRAB & L. VAN BUYTEN, 'De Leuvense stadsschilder Jan Britseels (1592-1617)', in: *Mededelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Leuven en Omgeving*, Leuven, vol. 8/1 (1968), pp. 44-46.

¹⁹ Jan Britselius, geboren te Leuven in 1582, deed zijn noviciaat in Doornik op 16 maart 1602, doceerde enkele jaren de retorica te Antwerpen en bracht de rest van zijn leven te Rome door. Hij overleed op 12 maart 1634 (Henningi Witte, *Diarum Biographicum*, Gedani, 1688, p. 236; Pacquot, *Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des dix-sept provinces des Pays, ...*, Leuven, dl. I, 1770, p. 304; C. Sommervogel, S.J., *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, Brussel, 1891, kol. 189-190). In de bronnen vaak ook verkeerdelijk Brisselius of Brissel genoemd.

²⁰ B. WOLTERS VAN DER WEY, *Groepsvertoon. Publieke groepsportretten in Brabant 1585-1800*, doctoraatsverhandeling KU Leuven, 2012.

²¹ Mededeling van Jan Caluwaerts, Leuven, waarvoor dank.

²² In de eerste twee doopakten heeft de moeder een familienaam *Peeter Lemmens*.

²³ Volgens een korte 17^{de}-eeuwse genealogische schets over vier generaties (KBR, hs. II 6534 p. 201) zou Jan Britseels (x N. Walravens, uit Leuven) de vader van Pieter Britseel zijn (x Emerentiana van Eersel) en deze laatsten de ouders zijn van Philippus Britseel. Philippus was: *geboren van Hevere bij Loven, wort poorter van Brussel 1607, was schilder in wapens, trouwt Cathelijne Peeters Lemmens 1616* (wat dus wel 1613 moet zijn). Dezelfde bron noemt Philippus' zoon, Antonius: *pictor armores en(-de) oock poursuivant d'armes 1678*. Antonius was dus niet alleen heraldisch schilder maar ook wapenheraut-persevant. Ook een brief van een zekere A. Salarts van Brussel, 13 januari 1702 (ARA, hs, II 6471, f° 257) schrijft: ... *wijlen mijnen cosijn Sr Anthonius Britzeels in sijnen leven poursuivant d'armes van den coninck Carel den tweeden*.

²⁴ Volgens de 19^{de}-eeuwse naamindexen. De originele begraafakten van 1633 tot 1682 zijn niet bewaard.

²⁵ P. BERGMANS, 'La bibliothèque du comte de Nédonchel', in: *Revue des bibliothèques et archives de Belgique*, 1903, pp. 177-183, i.h.b. p. 179 lot nr. 67: P. BACHERIUS (uit Gent), *Het hofken der bedinghen*, Leuven, J. Boogaerts, 1572. Geveild te Gent door C. Vyt, 3 tot 6 maart 1903, toen aangekocht door 'bibliotheek Gent'. Drie kleine aantekeningen in zwarte inkt in de marge op enkele bladen lijken op het eerste zicht niet a priori incompatibel met het geschrift van het wapenboekje, maar maken toch te weinig vergelijkingsmateriaal uit om er iets uit te besluiten.

²⁶ De achterkant van blz. 72 is leeg, de volgende bladzijde kreeg een nummer 73, dus in een afwijkende stijl van nummers, nl. volgens *folio's* (bladen en niet *bladzijden*).

²⁷ Blz. 72 en 73 bevatten het wapen van Jacques du Boeuf, advocaat van de Grote Raad te Mechelen met vier kwartierschilden en het ruitvormig gedeeld wapen van zijn echtgenote Margareta Jaecx met vier kwartierschilden. De acht familienamen hierin vermeld werden later aan de 18^{de}-eeuwse index toegevoegd in hetzelfde geschrift als van blz. 72 en 73.

²⁸ Zie over de wapenherauten van de Heraldische Kamer: L. DUERLOO, 'Qui était qui ...', art. cit.

²⁹ P. JANSSENS, *De evolutie van de Belgische adel sinds de late middeleeuwen*, Brussel, Gemeentekrediet, 1998, p. 430 vermeldt (in de lijst van (aanvragen tot en verleningen van) adellijke onderscheidingen) twee Jaerens: André François voor zijn verheffing tot ridder en diens zoon en opvolger in de Heraldische Kamer, Barthélemy Joseph Jaerens, die baron werd op 25 februari 1739. *Jaerens chlr* moet dus op de vader betrekking hebben.

³⁰ Het deel dat bij Jaerens achterbleef, kwam later in bezit van L. de Roovere de Roosemeersch, het wapenboekje wordt niet vermeld onder de handschriften m.b.t. genealogie en heraldiek in de veilingcatalogus van diens boeken en handschriften van Brussel, december 1843, pp. 133-182, nrs. 182-648.